

ВИБІР ПРАВА ТА ЙОГО ОБМЕЖЕННЯ В ДЖЕРЕЛАХ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЄС ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

А. О. Філіп'єв,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-
правових дисциплін
Національного університету
«Острозька академія»

Закон України «Про міжнародне приватне право» (далі – Закон) у п. 5 ч. 1 ст. 1 вказує: «Автономія волі – принцип, згідно з яким учасники правовідносин з іноземним елементом можуть здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин». Таким способом вітчизняний Закон закріпив один із найбільш важливих принципів сучасного міжнародного приватного права (далі – МПрП), на підставі якого виникли та розвиваються два особливих інститути МПрП: інститут договорів про вибір права та інститут договорів про вибір суду [1, 1].

Наведені положення вітчизняного Закону не є чимось новим для МПрП в загальносвітовій перспективі, оскільки, по-перше, теорія вільного ринку розглядає вибір сторонами права як найкращий спосіб врегулювання економічних транскордонних операцій, що відповідає самій природі приватноправових відносин (принцип свободи договору) [1, 2–3], а по-друге, вибір права відповідає також ідеям міждержавної співпраці, адже, надаючи можливість іноземному праву на підставі волевиявлення учасників врегульовувати суспільні відносини, держава особливим чином виявляє довіру до іноземного законодавства, а отже, і іноземної держави.

Принцип автономії волі та договори про вибір права, які завдячують йому своїм існуванням, неодноразово ставали предметом досліджень як вітчизняних вчених (В. І. Кисіль, О. О. Мережко та інші), так і зарубіжних (Д. К. Мосс, А. Бріггс, П. Ная та інші). Особливо варто виділити монографію А. Бріггса «Договори про вибір суду та вибір права» (*Briggs Andrian. Agreements on Jurisdiction and Choice of Law*), видану у 2008 р. видавництвом Оксфордського університету, в якій автору вдалося надзвичайно глибоко проаналізувати проблематику реалізації принципу автономії волі через інститути договірної підсудності та вибору права. Водночас у сучасній політико-економічній ситуації, коли публічна влада дедалі більше втручається (причому не завжди достатньо обґрунтовано, зокрема в Україні) у приватноправову сферу, ставлення до принципу автономії волі переосмислюється [2]. Отже, **мета** цієї статті – проаналізувати, яким чином можливість учасників правовідносин здійснити вибір права на підставі принципу автономії волі закріплена в сучасних джерелах МПрП Європейського Союзу (далі – ЄС), та порівняти положення європейського законодавства із відповідними положеннями вітчизняного.

Джерела сучасного МПрП як на рівні ЄС, так і окремих держав-членів надають учасникам правовідносин досить широкі можливості для здійснення вибору права, що є наслідком глобальної тенденції: якщо раніше *lex voluntatis* був виключно інститутом договірної права, де автономія волі часто розглядається як «наріжний камінь» системи колізійних правил, то сьогодні його застосування можливе і в сімейному праві, і в позадоговірних зобов'язаннях. У цій статті ми зосередимо нашу увагу в основному на кількох джерелах МПрП ЄС: 1) Регламенті

Статтю присвячено проблемам закріплення та обмеження інституту вибору права у законодавстві ЄС та України.

Ключові слова: автономія волі, вибір права, договір про вибір права, *lex mercatoria*, *dépeçage*, публічний порядок, імперативні норми, обхід закону

№ 593/2008 від 17 червня 2008 р. про право, що застосовується до договірних зобов'язань (далі – I Римський Регламент), який замінив Римську Конвенцію про право, що застосовується до договірних зобов'язань від 19 червня 1980 р.; 2) Регламенті № 864/2007 від 11 липня 2007 р. про право, що застосовується до позадоговірних зобов'язань (далі – II Римський Регламент); 3) Гаазькому протоколі від 23 листопада 2007 р. про право, що застосовується до аліментних зобов'язань (далі – Гаазький протокол), який застосовується на підставі ст. 15 Регламенту ЄС № 4/2009 від 18 грудня 2008 р. про юрисдикцію, право, що підлягає застосуванню та визнання і виконання судових рішень, а також співпрацю у справах, пов'язаних із аліментними зобов'язаннями. Такий вибір зумовлений тим, що названі акти регулюють основні сфери приватноправових відносин, отже, належать до числа найбільш значимих джерел МПрП ЄС.

Таким чином, всі вище названі джерела тією чи іншою мірою передбачають можливість учасників правовідносин шляхом укладення договору здійснити вибір права, що застосовуватиметься до їхніх правовідносин. Так, відповідні положення передбачені ст. 3 I Римського Регламенту, ст. 14 II Римського Регламенту та ст.ст. 7, 8 Гаазького протоколу. І хоча принцип автономії волі є одним із визначальних для МПрП та втілює основи філософії сучасного МПрП як форми «відновлення суверенності особи» та «способу захисту її особистого простору» [3, 111], однак реалізація цього принципу можлива лише у певних межах. Безперечно, першим та основним обмеженням є те, що автономія волі діє лише у приватноправових відносинах і тільки за умови наявності у таких відносинах іноземного елемента [4]. Фактично здійснення вибору права можливе лише у певних межах, які визначаються законодавцем через систему вимог як до самого волевиявлення учасників (його форми та змісту), так і до наслідків, які виникають з такого волевиявлення. Отож вибір права можливий лише в системі обмежень, яка сконструйована законодавцем залежно від виду приватноправових відносин та охоронюваних публічних інтересів.

Ми поділимо обмеження вибору права на три групи. Слід одразу наголосити, що така класифікація не є досконалою та універсальною, і покликана швидше спростити досягнення мети цього дослідження. Отже, законодавець визначає формальні (якою повинна бути форма договору (правочину) про вибір права), змістові (які норми можуть бути обрані сторонами для регулювання відносин) та спеціальні (в яких випадках вибір права неможливий) обмеження.

Аналіз наведених вище норм МПрП ЄС свідчить, що договір про вибір права може бути укладений учасниками правовідносин в одній із таких форм:

- 1) шляхом мовчазної згоди – ч. 1 ст. 3 I Римського Регламенту, абз. 2 ч. 1 ст. 14 II Римського Регламенту – в цьому випадку підтвердженням укладення договору має бути сукупність обставин справи, яка повинна однозначно вказувати на те, що сторони дійшли згоди щодо обрання того чи іншого права до їхніх правовідносин (наприклад, використовувати термінологію, характерну для законодавства відповідної держави). Ця форма укладення договору щодо вибору права не є новою і, як вказує професор В. І. Кисіль, була обґрунтовано запропонована ще у 16 ст. відомим французьким дослідником Шарлем Дюмуленом (1500–1566) [5, 93]. Поза тим, у джерелах МПрП ЄС можливості щодо укладення договору про вибір права в такій формі є різними: якщо I Римський Регламент щодо договірних зобов'язань її, по-суті, нічим не обмежує, то II Римський Регламент передбачає, що такий вибір права не повинен порушувати інтереси третіх осіб (що цілком виправдано з огляду на предмет правового регулювання II Римського Регламенту – деліктні зобов'язання, безпідставне збагачення, представництво без доручення тощо (детальніше див. ст.ст. 1, 4–13 II Римського Регламенту));
- 2) у простій письмовій формі – так, ч. 2 ст. 7 Гаазького протоколу передбачає, що договір про вибір права може бути укладений лише у письмовій формі (варто відзначити, що до письмової прирівнюється інша форма запису, наприклад, електронна) із підписами сторін такого договору.

Слід вказати, що законодавство деяких держав – членів ЄС може встановлювати більш суворі вимоги до форми укладення договору про вибір права. Зокрема, законодавство ФРН передбачає, що договір про вибір права, який застосовується до загальних наслідків шлюбу, має бути посвідчений нотаріально [6, 438]. Проте названі джерела МПрП ЄС таких вимог до форми договору про вибір права не висувають.

Український Закон встановлює практично аналогічні вимоги до форми договорів про вибір права. Відповідно до приписів ч. 2 ст. 5 Закону (яка є загальною нормою) він надає сторонам можливість укласти договір про вибір права і в усній формі. Проте спеціальні норми окремих розділів Закону встановлюють додаткові вимоги: ст. 62 Закону передбачає обов'язкову письмову форму договорів про вибір права щодо правових

наслідків шлюбу та майнових відносин подружжя, більш того – нотаріальне посвідчення у випадку укладення такого договору в Україні.

Водночас договори про вибір права укладаються із, так би мовити, обслуговуючою метою щодо інших видів цивільних договорів, до яких закон може встановлювати власні вимоги, що стосуються форми (наприклад, щодо нотаріального посвідчення договору). В цьому випадку постає запитання: чи поширюються вимоги до форми основного договору на договір про вибір права? Ані законодавець ЄС, ані український Закон прямої відповіді на це запитання не дає. Проте вважаємо, що аналіз положень названих Регламентів та вітчизняного законодавства дає можливість стверджувати, що навіть у випадку, якщо закон містить вимоги, які стосуються форми основного договору, вони не поширюються автоматично на договір про вибір права. Форма цього договору визначається спеціальним законодавством та волею сторін. Однак вимоги щодо форми договору про вибір права є далеко не єдиними, що висувуються європейським законодавцем. Частина 1 ст. 14 II Римського Регламенту встановлює: якщо учасники правовідносин не здійснюють комерційну діяльність, то договір про вибір права може бути укладений лише після того, як було завдано шкоди чи настала подія, яка спричинила правовідносини. Схоже положення міститься і у ч. 1 ст. 7 Гаазького протоколу, оскільки останній надає учасникам аліментних зобов'язань можливість здійснити вибір права лише після виникнення спору та початку його судового розгляду (за винятками випадків обрання права на підставі ч. 1 ст. 8 цього протоколу).

Таким чином, у цій ситуації вибір права не може бути поставлений у залежність від майбутньої обставини, наприклад, шляхом включення у договір положень щодо застосування законодавства держави місця проживання відповідача, хоча такі положення можуть бути включені у договір про вибір права, що стосуються договірних зобов'язань на підставі ст. 3 I Римського Регламенту та п. b ч. 1 ст. 14 II Римського Регламенту щодо позадоговірних зобов'язань між підприємцями. Подібні приписи закону видаються нам цілком правильними з огляду на природу тих правовідносин, до яких вони застосовуються. Український Закон встановлює більш суворі обмеження, що стосуються вибору права учасниками позадоговірних зобов'язань. Зокрема, ч. 4 ст. 49 та абз. 2 ст. 51 передбачають, що така домовленість може бути укладена не лише після того, як подія, на підставі якої виникло зобов'язання, мала місце, а й тільки щодо права держави суду.

Аналогічні вище наведеним положенням ук-

раїнського Закону норми, що стосуються встановлення переліку правових систем (або й навіть однієї альтернативної правової системи), на користь яких учасники можуть здійснити вибір права, містяться і у джерелах МПрП ЄС. Так, ч. 1 ст. 8 Гаазького протоколу обмежує можливість вибору укладення договорів про вибір права (за умови, що такий договір укладається до моменту виникнення судового процесу, див. вище) на користь: 1) *lex nationalis* – одного з учасників аліментних зобов'язань; 2) права місця постійного проживання одного з учасників аліментних зобов'язань; 3) права, на підставі якого визначається правовий режим спільного майна учасників аліментних зобов'язань; 4) права, що застосовується до розірвання шлюбу або встановлення режиму окремого проживання учасників аліментних зобов'язань. Подібним чином I Римський Регламент також визначає перелік правових систем, які можуть бути обрані учасниками у відносинах, що виникають із договорів про перевезення пасажирів (ч. 2 ст. 5) та договорів страхування (ч. 3 ст. 7). Однак II Римський Регламент, який регулює колізійні питання позадоговірних зобов'язань, не містить, на відміну від українського Закону, подібного обмеження. Натомість в цьому випадку європейський законодавець обрав інший спосіб обмеження свободи вибору права – неможливість усунення договором про вибір права імперативних норм *lex loci delicti*, за умови, що всі фактори, які пов'язані із подією, внаслідок якої завдано шкоди, мали місце в цій державі (ч. 2 ст. 14). За цих самих умов не може бути усунуто договором дію норм *aquis communautaire*, які імплементовано в державі суду (ч. 3 ст. 14). Слід також відзначити, що схожі приписи є і у національному МПрП держав – учасниць ЄС. Так, наприклад, ч. 2 ст. 3 Закону про міжнародне приватне право щодо питань права власності Королівства Нідерланди передбачає можливість сторін експортних правовідносин підпорядкувати правові наслідки притримання об'єкта, який експортується, лише праву держави, до якої прямує такий об'єкт [6, 451].

Складнішою є ситуація із вибором права на користь *lex mercatoria*, оскільки вирішення цієї проблеми є надзвичайно важливим не тільки (або не стільки) із наукової, а й із практичної точки зору. Можна стверджувати, що в науці та практиці МПрП на цей час відсутнє розуміння змісту та форми поняття *lex mercatoria* (у вітчизняній літературі проблеми сучасного *lex mercatoria* були детально досліджені професором О. О. Мережком у його працях «Lex mercatoria: теорія и практика транснаціонального торгового права» (Київ, 1999) та «Транснаціональное торговое право (lex

mercatoria)» (Київ, 2002). У зарубіжній літературі *lex mercatoria* розуміють і як особливий автономний правовий порядок, створений сторонами з метою врегулювання їхніх договірних правовідносин [7, 114], і як систему правових норм, закріплених у міжнародних (конвенції, звичаї, арбітражна та судова практика тощо) та національних (закони, судова практика тощо) джерелах, яка врегулює правові відносини з іноземним елементом у випадку, якщо таке врегулювання не здійснене відповідним національним правом [8, 50], і як звичаєві норми, опосередковано включені сторонами у контракт, і які застосовуються поряд із національним правом [9, 89]. Така багатоманітність тлумачення призводить до того, що концепція *lex mercatoria* залишається досить невизначеною, однак очевидними є щонайменше дві його ознаки – недержавний характер його норм та врегулювання зовнішньоекономічних відносин.

Основним аргументом на користь можливості вибору *lex mercatoria* є те, що в сучасному МПрП автономію волі розуміють не лише як колізійну прив'язку, а й як своєрідний спосіб врегулювання відносин з іноземним елементом [10, 8]. Таким чином, обравши *lex mercatoria*, сторони виключають застосування до правовідносин між ними будь-якого національного закону, що, в свою чергу, призводить до усунення незрозумілих або невідомих для іноземної сторони приписів національного права, а також нерівності сторін, яка виникає внаслідок того, що одна із сторін спору може володіти перевагами, пов'язаними із кращим знанням правових норм порівняно з іншою стороною, для якої такі норми є іноземними. Отож можна зробити висновок, що застосування *lex mercatoria* усуває цілу низку проблем, пов'язаних із вирішенням міжнародних торговельних спорів.

Водночас, незважаючи на всі переваги застосування *lex mercatoria*, як влучно, на наш погляд, вказав професор В. І. Кисіль, можливість його широкого застосування (принаймні національними судами) не викликає надмірного оптимізму [4]. Справді, застосування міжнародних звичаїв на сьогодні є можливим. Сторони договору можуть обрати їх як право, що підлягає застосуванню, хоча це, на нашу думку, не виключає застосування до правовідносин національного законодавства, навіть якщо такий закон не був визначений сторонами (наприклад, у випадку, якщо звичаєм не врегульовано всіх аспектів справи). Отже, вибір *lex mercatoria* можливий лише в таких випадках:

- по-перше, коли сторони договору чітко визначили, які саме джерела *lex mercatoria* регулю-

ють їхні відносини, – цей висновок впливає із змісту п. 13 Преамбули до I Римського Регламенту та п. 3.2. Роз'яснення Президії Вишого господарського суду України від 31 травня 2002 р. № 04–5/608;

- по-друге, якщо відповідне національне законодавство, обране сторонами або визначене на підставі закону (ст. 4 I Римського Регламенту та ст. 44 Закону), передбачає застосування звичаїв для регулювання договірних відносин (напр., на підставі ст. 7 Цивільного кодексу України та ч. 4 ст. 265 Господарського кодексу України в Україні до договорів поставки можливе застосування Міжнародних правил щодо тлумачення термінів «Інкотермс»).

Із змістом договору про вибір права (принаймні з приводу договірних зобов'язань) пов'язана ще одна проблема – можливості підпорядкування договору більш ніж одній системі права. В науці МПрП цей феномен дістав назву *dépeçage*. *Dépeçage* передбачає, що до різних частин правочину застосовуються різні системи права. І хоча *dépeçage* у науці МПрП не завжди розглядається як позитивне явище внаслідок того, що він виключає можливість цілісного (уніфікованого) застосування права до договору, втім, джерела сучасного МПрП його допускають, адже, з іншого боку, робить вибір права більш гнучким, таким, що враховує різні фактори, які пов'язують правовідносини із правом, обраним для застосування, надає сторонам більше можливостей реалізувати принцип автономії волі. Отже, *dépeçage* допускає як ч. 3, 4 ст. 5 Закону, так і ч. 1 ст. 3 I Римського Регламенту.

Основними спеціальними обмеженнями вибору права є застереження про публічний порядок та імперативні норми. До них ми зарахуємо і заборону обходу закону, і певні особливі застереження, характерні лише для деяких інститутів МПрП (наприклад, заборона здійснювати вибір права до початку судового провадження у справі щодо аліментних зобов'язань на користь особи у віці до 18 років або повнолітньої особи, яка внаслідок порушення або браку власних здібностей не може захистити свої інтереси, ч. 3 ст. 8 Гаазького протоколу).

Усі згадані нами європейські джерела МПрП містять застереження про неможливість застосування іноземного права, обраного сторонами внаслідок несумісності із публічним правопорядком держави суду (див., ст. 21 I Римського Регламенту, ст. 26 II Римського Регламенту та ст. 13 Гаазького Протоколу). В цілому, формулювання відповідних застережень як у вітчизняному Законі (ст. 12), так і у перерахованих вище європейських джерелах МПрП є схожими, зокрема в усіх

випадках вказується на неможливість застосування лише тих норм, наслідки застосування яких явно несумісні з публічним порядком суду. Проте, на відміну від вітчизняного Закону, європейські джерела не вказують, яке право має застосовуватись внаслідок дії застереження, а тому зрозуміло, що у випадку відмови від застосування іноземного права суд в будь-якому разі буде змушений застосовувати *lex fori*, оскільки підстав застосувати інше право він не матиме. На наш погляд, формулювання наслідків відмови від застосування іноземного права, запропоноване вітчизняним законодавцем, є більш вдалим, оскільки ч. 1 ст. 12 Закону передбачає можливість застосування у разі дії застереження про публічний порядок не лише норм права України, а й права держави, яке має більш тісний зв'язок із правовідносинами. Отже, тлумачення поняття «публічний порядок» здійснюється судом на власний розсуд.

Як бачимо, всі європейські джерела закріпили негативну концепцію публічного порядку, що характерна для німецької школи МПрП. Однак Римські Регламенти поряд із негативною концепцією закріпили і позитивну. Так, відповідно до ч. 2 ст. 9 I Римського Регламенту імперативні норми держави суду (*overriding mandatory provisions*) застосовуються незалежно від вибору права, що здійснений сторонами (аналогічно див. ст. 16 II Римського Регламенту). В окремих випадках дія може надаватись також і імперативним нормам іноземної держави на підставі ч. 3 ст. 9 I Римського Регламенту. Отже, застереження щодо імперативних норм сформульоване європейським законодавцем у спосіб досить близький до вітчизняного Закону (див. ст. 14), однак існує істотна відмінність: ч. 1 ст. 9 I Римського Регламенту дає визначення поняттю імперативних норм як норм, які в силу їх вирішальної важливості для захисту публічних інтересів, таких як політична, соціальна або економічна організація суспільства, мають застосовуватись незалежно від права, яке регулює договірні відносини, зокрема обраного учасниками таких відносин. На наш погляд, таке формулювання є надзвичайно вдалим, оскільки дає змогу встановити межі дії застереження, а головне — вимагає від суду, у разі відмови від застосування іноземного права з таких підстав, обґрунтувати, чому застосовані ним імперативні норми є саме такими. Подібна норма мала б бути відображена і у вітчизняному Законі, це зумовлено найперше тим, що за відсутності якихось законодавчо визначених орієнтирів суди в процесі тлумачення цього поняття мають, по-суті, нічим не обмежену можливість відмови від застосування іноземного права, посилаючись на

імперативний характер норм вітчизняного права. Подібний приклад знаходимо у розділі 6 Рекомендацій Президії ВГСУ від 28 грудня 2007 р. № 04-5/14 «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин», де ВГСУ жодним чином не пояснює, з чого випливає таке твердження і які саме ознаки цих норм вказують на їх імперативний характер. Якби ознаки таких норм були б передбачені на рівні закону, то подібна практика була б неможливою, адже суд в процесі тлумачення зобов'язаний був би встановити підстави зарахування тих чи інших норм до числа імперативних, з огляду на визначені критерії.

Завершуючи, хотілося б також відзначити, що відповідно до п. 32 II Римського Регламенту застосування застережень про публічний порядок та імперативні норми можливе лише як виняток і з огляду на обставини конкретної справи. Така позиція законодавця цілком відповідає сучасному сприйняттю цього застереження у доктрині та практиці МПрП, що розглядають такі застереження не як правило, а як виняток, що підлягає обмежувальному тлумаченню [12].

Як вже зазначалось нами вище, європейський законодавець також встановлює певні обмеження у виборі права з метою захисту так званої «слабкої сторони» (див. п. 31 Преамбули до II Римського Регламенту). Метою цих обмежень є захистити слабшу сторону, якою є споживач, найманий працівник або пасажир, від зловживань з боку більш сильної сторони. Необхідно відзначити, що критерієм для визначення «сили» є можливість до моменту укладення договору формулювати його умови у спосіб, найбільш вигідний для себе, в тому числі і шляхом підпорядкування його найбільш лояльній правовій системі [7, 130]. Подібні обмеження також відомі й українському Закону: так, ст. 45 визначає обмеження вибору права у договорах споживання, в тому числі і договорах перевезення.

Останнім спеціальним обмеженням, про яке ми згадаємо в цьому дослідженні, є обхід закону. Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 вітчизняного Закону: «Обхід закону – застосування до правовідносин з іноземним елементом права іншого, ніж право, передбачене відповідним законодавством». Наслідки обходу закону передбачені ст. 10 Закону та полягають у визнанні правочину чи дій щодо вибору права в обхід закону нікчемними та застосування до правовідносин учасників права, яке передбачене Законом. Однак жодне із джерел європейського МПрП, які ми аналізуємо, не містить відповідного обмеження. У доктрині МПрП головною перевагою нормативного закріплення концепції обходу закону вважається те, що цей

інститут спрямований проти створення фіктивної прив'язки відносин до іноземного права. У той самий час головні її недоліки – неясність, складність застосування, а також неможливість виконання судових рішень, які встановлюють обхід закону [13, 61–62]. На наш погляд, позиція європейського законодавця є більш зваженою, оскільки закріплення заборони обходу закону хоча і створює додаткові захисні механізми, однак суперечить принципу автономії волі. Як видається, незважаючи на те, що у вітчизняній науці обґрунтовується функціональна та змістова відмінність між застереженням про обхід закону та застереженнями про публічний порядок та імперативні норми (до такого висновку, наприклад, приходять В. В. Балдинюк [14]), останніх двох застережень цілком достатньо для того, щоб захистити національний правопорядок від неба-

жаного застосування іноземного права.

Насамкінець можемо зробити **висновок**, що в силу дії принципу автономії волі можливість здійснення вибору права закріплена як у європейських джерелах МПрП, так і у вітчизняному Законі. Водночас захист публічних інтересів вимагає створення цілої низки обмежень його здійснення, характер яких залежить від рівня впливу держави на ті чи інші приватноправові відносини. Внаслідок цього щодо окремих видів правовідносин перелік таких обмежень є ширшим, а щодо інших – навпаки. Більше того, подальший розвиток цього інституту залежатиме від того, яким буде вплив держави на суспільні відносини загалом: якщо він посилюватиметься, то кількість обмежень збільшуватиметься, а можливості учасників щодо здійснення вибору права – пропорційно зменшуватимуться.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Nygh Peter*. *Autonomy in International Contracts* / P. Nygh. – Oxford : Clarendon Press, 1999. – 282 p.
2. *Horatia Muir Watt*. *Choice of law in integrated and interconnected markets: a matter of political economy* // Electronic journal of comparative law. – 2003. – Vol. 7.3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ejcl.org/73/art73-4.html#№_2
3. *D'Oliveira H. U. J.* *The EU and Metamorphosis of Private International Law* // *Reform and Development of PIL: Essays in Honour of Sir Peter North* ; Edited by James Fawcett. – New York : Oxford University Press, 2002. – 355 p.
4. *Кисіль В. І.* *Право, що застосовується до зовнішньоторговельних договорів: тенденції розвитку законодавчого регулювання* // *Юридичний журнал*. – 2004. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=1020>
5. *Кисіль В. І.* *Міжнародне приватне право: питання кодифікації* : 2-е вид., доповн. і переробл. / В. І. Кисіль. – К. : Україна, 2005. – 480 с.
6. *The Maastricht Collection: Selected National, European and International Provisions from Public and Private Law*. – Second edition / edited by Kiiver Philipp, Kornet Nicole / P. Kiiver, N. Philipp. – Amsterdam : Europa Law Publishing, 2010. – 929 p.
7. *Goldman B.* *The Applicable Law: General Principles of Law – The Lex Mercatoria* // *Contemporary problems in international arbitration* / edited by Julian D. M. Lew. – London : School of International Arbitration & Centre for Commercial Law Studies, 1986. – 380 p.
8. *Lowenfeld Andreas F.* *Lex mercatoria : an arbitrator's view* // *Lex Mercatoria and arbitration : a discussion of the new law merchant*. – New York : Transnational Juris Publications, 1990. – P. 37-57.
9. *Mustill M. J.* *The new lex mercatoria : the first twenty-five years* // *Arbitration international : the journal of LCIA worldwide arbitration*. – Vol. 4. – 1988. – P. 86-119.
10. *Мосс Д. К.* *Автономия воли в практике международного коммерческого арбитража* / Д. К. Мосс. – М. : Издательство ИГиП РАН, 1996. – 83 с.
11. *Lando Ole.* *The Lex Mercatoria in International Commercial Arbitration* // *The International and Comparative Law Quarterly*. – Vol. 34. – No. 4. – Oct., 1985. – P. 747-768.
12. *Кисіль В. І.* *Питання публічного порядку і законодавче регулювання в міжнародному приватному праві* // *Наукові записки НаУКМА*. – 2001. – Т. 19 : спец. випуск : у 2 ч. – Ч. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/naukma/Spec/2001_19-1/52_kysil_vi.pdf
13. *Толстых В. Л.* *Коллизионное регулирование в международном частном праве: проблемы толкования и применения раздела VII части третьей ГК РФ* / В. Л. Толстых. – М. : Спарк, 2002. – 244 с.
14. *Балдинюк В. В.* *Забезпечення застосування колізійної норми: кваліфікація, зворотне відсилання, обхід закону в міжнародному приватному праві* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. В. Балдинюк. – К., 2008. – 21 с.

Филитьев А. А. **Выбор права и его ограничения в источниках международного частного права ЕС и Украины: сравнительно-правовой анализ**

Статья посвящена проблемам закрепления и ограничения института выбора права в законодательстве ЕС и Украины.

Ключевые слова: автономия воли, выбор права, договор о выборе права, *lex mercatoria*, *dépeçage*, публичный порядок, императивные нормы, обход закона

Filipyev Artem. **Choice of law and its restrictions in the sources of private international law of the EU and Ukraine: comparative-law study**

The article concerns the problems of implementation and restriction of institute of choice of law in the legislation of EU and Ukraine.

Key words: party autonomy (autonomy of will), choice of law, choice of law agreement, *lex mercatoria*, *dépeçage*, public order, mandatory rules, circumvention of law